

Υπόθεση C-718/22

Αίτηση προδικαστικής αποφάσεως

Ημερομηνία καταθέσεως:

23 Νοεμβρίου 2022

Αιτούν δικαστήριο:

Landgericht Erfurt (Γερμανία)

Ημερομηνία της αποφάσεως του αιτούντος δικαστηρίου:

14 Οκτωβρίου 2022

Ενάγων:

HK

Εναγομένη:

Debea Lebensversicherungsverein AG

Διάταξη

περί υποβολής αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως ενώπιον του

Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Στη διαφορά

HK

–ενάγων–

[παραλειπόμενα]

κατά

Debeka Lebensversicherungsverein a. G., [παραλειπόμενα]

–εναγομένης–

[παραλειπόμενα]

[παραλείπόμενα] το όγδοο πολιτικό τμήμα του Landgericht Düsseldorf (πρωτοδικείου Ντίσελντορφ, Γερμανία) [παραλείπόμενα] εξέδωσε, στις 14 Οκτωβρίου 2022,

την ακόλουθη διάταξη:

I. Αναστέλλει τη διαδικασία.

II. Υποβάλλει στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης:

1. Αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης, ιδίως στο άρθρο 31 της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής και στο άρθρο 15, παράγραφος 1, της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής, ενδεχομένως σε συνδυασμό με το άρθρο 38 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εθνική ρύθμιση βάσει της οποίας οι πληροφορίες για τον καταναλωτή παρέχονται πλήρως μόνο μετά την υποβολή αίτησης από τον καταναλωτή, ήτοι με το ασφαλιστήριο («σύστημα της παράδοσης του ασφαλιστηρίου συμβολαίου»); Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο ανωτέρω ερώτημα: Γεννάται εξ αυτού και μόνον του λόγου δικαίωμα εναντίωσης του καταναλωτή, ήτοι δικαίωμα ματαίωσης της σύναψης της ασφαλιστικής σύμβασης; Θα μπορούσε να αντιταχθεί στο εν λόγω δικαίωμα ένσταση αποδυνάμωσης ή καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος;

2. Απαγορεύεται στον ασφαλιστή, ο οποίος είτε δεν έχει ενημερώσει τον καταναλωτή είτε τον έχει ενημερώσει ανακριβώς σχετικά με το δικαίωμα εναντίωσης, να αντιτάξει στα εξ αυτού του λόγου γεννηθέντα δικαιώματα, όπως ιδίως στο δικαίωμα εναντίωσης, αποδυνάμωση ή καταχρηστική άσκηση δικαιώματος;

3. Απαγορεύεται στον ασφαλιστή, ο οποίος είτε δεν έχει παράσχει στον καταναλωτή τις απαιτούμενες πληροφορίες για τον καταναλωτή είτε τις έχει παράσχει ελλιπώς ή ανακριβώς, να αντιτάξει στα εξ αυτού του λόγου γεννηθέντα δικαιώματα του καταναλωτή, όπως ιδίως στο δικαίωμα εναντίωσης, αποδυνάμωση ή καταχρηστική άσκηση δικαιώματος;

4. Αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης, και ειδικότερα στο άρθρο 15, παράγραφος 1, της δεύτερης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής, στο άρθρο 31 της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής και στο άρθρο 35, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/83, ενδεχομένως σε συνδυασμό με το άρθρο 38 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εθνική ρύθμιση ή νομολογία βάσει της οποίας ο λήπτης της ασφάλισης –κατόπιν νόμιμης άσκησης του δικαιώματός του εναντίωσης– φέρει το βάρος επικλήσεως και αποδείξεως για τον υπολογισμό των ωφελημάτων τα οποία άντλησε η ίδια η ασφαλιστική εταιρία; Στην περίπτωση κατά την οποία ο εν λόγω τρόπος κατανομής του βάρους επικλήσεως και αποδείξεως κριθεί επιτρεπτός, απαιτεί το δίκαιο της

Ένωσης, ιδίως δε η αρχή της αποτελεσματικότητας, να δύναται ο λήπτης της ασφάλισης, ως αντιστάθμισμα, να ζητήσει από τον ασφαλιστή πληροφορίες ή άλλες διευκολύνσεις, προκειμένου να είναι σε θέση να επιβάλει τον σεβασμό των δικαιωμάτων του;

A. Τα πραγματικά περιστατικά και η διαφορά της κύριας δίκης

Αντικείμενο της αντιδικίας μεταξύ των διαδίκων –του λήπτη της ασφάλισης και του ασφαλιστή– αποτελεί η πλήρης ματαίωση μιας ασφαλιστικής σύμβασης που συνήφθη σύμφωνα με το λεγόμενο «σύστημα της παράδοσης του ασφαλιστηρίου συμβολαίου».

Ο ενάγων συνήψε το 1996 με την εναγόμενη ασφαλιστική εταιρία ασφάλιση ζωής με κεφαλαιοποιητικό χαρακτήρα· ως ημερομηνία λήξης της υποχρέωσης καταβολής ασφαλιστρών, καθώς και της ασφάλισης, ορίσθηκε η 1η Νοεμβρίου 2024. Στο πλαίσιο αυτό, οι ασφαλιστικοί όροι, καθώς και οι πληροφορίες για τον καταναλωτή, χορηγήθηκαν στον ενάγοντα –ως είθισται βάσει του συστήματος της παράδοσης του ασφαλιστηρίου συμβολαίου– μόνο μαζί με το ασφαλιστήριο.

Το 2020, ο ενάγων άσκησε το δικαίωμα εναντίωσης κατά της εν λόγω ασφαλιστικής σύμβασης και/ή κατά της σύναψής της σύμφωνα με το άρθρο 5α του προϊσχύσαντος Versicherungsvertragsgesetz (νόμου περί της ασφαλιστικής σύμβασης, στο εξής: VVG). Ο ενάγων θεωρεί ότι το σύστημα της παράδοσης του ασφαλιστηρίου συμβολαίου αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης και υποστηρίζει ότι εξ αυτού και μόνον του λόγου γεννάται «αέναο δικαίωμα» εναντίωσης. Επίσης, ισχυρίζεται ότι η ενημέρωση σχετικά με το δικαίωμα εναντίωσης έπασχε τυπικό ελάττωμα. Επιπλέον, βασίζει την εναντίωσή του στο ότι δεν παρασχέθηκαν υποχρεωτικές πληροφορίες για τον καταναλωτή ή ότι οι εν λόγω πληροφορίες ήταν ελλιπείς.

Σκοπός του ενάγοντος είναι να του επιστραφούν –λόγω αδικαιολόγητου πλουτισμού της ασφαλιστικής εταιρίας– τα μέχρι τούδε καταβληθέντα ασφαλίστρα, καθώς και να του αποδοθούν τα ωφελήματα που άντλησε και αποκόμισε η ασφαλιστική εταιρία από τα ασφαλίστρα.

Με την αγωγή του, ο ενάγων ζητεί κατ' αρχάς να αναγνωρισθεί ότι εναντιώθηκε εγκύρως στη σύναψη της ασφαλιστικής σύμβασης. Προκειμένου να υπολογισθεί η αποζημίωση χρήσης, ο ενάγων ζητεί από την εναγομένη να του παράσχει λεπτομερείς πληροφορίες, για παράδειγμα σχετικά με την αναλυτική κατανομή των καταβληθέντων εκ μέρους του ασφαλιστρών, όπως για έξοδα διαχείρισης, για έξοδα σύναψης της σύμβασης, για το κόστος ανάληψης κινδύνου ή για ποσό αποταμίευσης που επενδύθηκε για τον ενάγοντα, ή σχετικά με τη συγκεκριμένη χρήση των ασφαλιστρών.

Η εναγόμενη ασφαλιστική εταιρεία προβάλλει τόσο το νομότυπο της ενημέρωσης σχετικά με το δικαίωμα εναντίωσης όσο και την παροχή του συνόλου των ουσιωδών πληροφοριών για τον καταναλωτή. Αρνείται στο σύνολό τους τις

προβαλλόμενες από τον ενάγοντα αξιώσεις παροχής πληροφοριών. Κατά τα λοιπά, η ασφαλιστική εταιρία προβάλλει αποδυνάμωση ή καταχρηστική άσκηση δικαιώματος κατά την έννοια του άρθρου 242 του Bürgerliches Gesetzbuch (γερμανικού αστικού κώδικα, στο εξής: BGB). Η σύμβαση εκτελούνταν επί 24 έτη χωρίς παράπονα. Οι διάδικοι διαφωνούν ως προς το αν η τρέχουσα νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με την αποδυνάμωση και την καταχρηστική άσκηση δικαιώματος σε περίπτωση υπαναχώρησης από σύμβαση καταναλωτικού δανείου μπορεί να τύχει εφαρμογής στο ασφαλιστικό δίκαιο.

B. Το νομικό πλαίσιο

Οι διατάξεις του γερμανικού δικαίου που είναι κρίσιμες για την επίλυση της διαφοράς και που είχαν εφαρμογή κατά τη σύναψη της σύμβασης είναι οι ακόλουθες:

Άρθρο 5α του προϊσχύσαντος Gesetz über den Versicherungsvertrag (νόμου περί της ασφαλιστικής σύμβασης, στο εξής: VVG)

1) Αν ο ασφαλιστής δεν παρέδωσε στον λήπτη της ασφάλισης, κατά τον χρόνο της υποβολής της αίτησης, τους ασφαλιστικούς όρους ή κάποια από τις πληροφορίες για τον καταναλωτή που προβλέπονται στο άρθρο 10α του Versicherungsaufsichtsgesetz (νόμου περί εποπτείας της ασφάλισης), η σύμβαση θεωρείται ότι έχει συναφθεί με βάση το ασφαλιστήριο, τους ασφαλιστικούς όρους και τις τυχόν επιπλέον πληροφορίες για τον καταναλωτή που προσδιορίζουν γενικά τη συγκεκριμένη σύμβαση, εφόσον ο λήπτης της ασφάλισης δεν εναντιώνεται γραπτώς εντός δεκατεσσάρων ημερών από την παράδοση των εγγράφων. [...]

2) Η προθεσμία αρχίζει αφού τεθούν πλήρως στη διάθεση του λήπτη της ασφάλισης το ασφαλιστήριο και τα αναφερόμενα στην παράγραφο 1 έγγραφα και εφόσον, κατά την παράδοση του ασφαλιστηρίου, ο λήπτης της ασφάλισης έχει ενημερωθεί γραπτώς, με ευδιάκριτα στοιχεία, σχετικά με το δικαίωμα εναντίωσης, την έναρξη της σχετικής προθεσμίας και τη διάρκειά της. Το βάρος αποδείξεως της παραλαβής των εγγράφων φέρει ο ασφαλιστής. Για την τήρηση της προθεσμίας αρκεί η εμπρόθεσμη αποστολή του εγγράφου εναντίωσης. Ωστόσο, κατά παρέκκλιση από την πρώτη περίοδο, το δικαίωμα εναντίωσης αποσβέννυται ένα έτος μετά την καταβολή του πρώτου ασφαλιστρού.

Άρθρο 242 του Bürgerliches Gesetzbuch (γερμανικού αστικού κώδικα, στο εξής: BGB)

Ο οφειλέτης έχει υποχρέωση να εκπληρώσει την παροχή όπως απαιτεί η καλή πίστη, αφού ληφθούν υπόψη και τα συναλλακτικά ήθη.

Γ. Η λυσιτέλεια των προδικαστικών ερωτημάτων

Στο επίκεντρο της παρούσας αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως βρίσκεται το ζήτημα των ορίων στα οποία υπόκειται η άσκηση των δικαιωμάτων των καταναλωτών στο ασφαλιστικό δίκαιο. Αντικείμενο εξέτασης αποτελούν, κατ' αρχάς, το λεγόμενο σύστημα της παράδοσης του ασφαλιστηρίου συμβολαίου, καθώς και οι συνέπειες της ενδεχόμενης ασυμβατότητάς του με το δίκαιο της Ένωσης. Σε περίπτωση που κριθεί ότι εξ αυτού του λόγου γεννάται δικαίωμα εναντίωσης, τίθεται το ζήτημα αν οι αρχές της αποδυνάμωσης και της καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος μπορούν να τύχουν εφαρμογής σε βάρος του καταναλωτή (πρώτο προδικαστικό ερώτημα). Επιπλέον, χρήζει διευκρίνισης το αν μια ασφαλιστική εταιρία μπορεί πάντως να επικαλεσθεί αποδυνάμωση ή καταχρηστική άσκηση σε περίπτωση που η ενημέρωση σχετικά με το δικαίωμα εναντίωσης ήταν ελλιπής ή που δεν παρασχέθηκαν υποχρεωτικές πληροφορίες για τον καταναλωτή, με αποτέλεσμα να γεννηθεί κατ' αρχήν δικαίωμα εναντίωσης (δεύτερο και τρίτο προδικαστικό ερώτημα). Τέλος, ζητείται από το Δικαστήριο καθοδήγηση σχετικά με το κατά πόσον ο λήπτης της ασφάλισης δύναται –μετά την άσκηση του δικαιώματος εναντίωσης–, να ζητήσει από τον ασφαλιστή, στο πλαίσιο της επιβολής του σεβασμού των δικαιωμάτων του, να του παράσχει πληροφορίες ή άλλες διευκολύνσεις (τέταρτο προδικαστικό ερώτημα).

Στο μέτρο που οι διάδικοι διαφωνούν, ειδικότερα, ως προς τον τυπικά και ουσιαστικά σύννομο χαρακτήρα της ενημέρωσης σχετικά με το δικαίωμα εναντίωσης ή ως προς το αν παρασχέθηκαν όλες οι απαιτούμενες πληροφορίες για τον καταναλωτή, τα συγκεκριμένα αυτά ζητήματα δεν αποτελούν αντικείμενο της προδικαστικής παραπομπής. Συγκεκριμένα, τα ζητήματα αυτά δεν αφορούν, πρωτίστως, την ερμηνεία («interpretation»), αλλά απλώς την εφαρμογή του ισχύοντος δικαίου («application»), η οποία εναπόκειται στα εθνικά δικαστήρια, ως δικαστήρια της Ένωσης. Συναφώς, υφίσταται ήδη σχετικό νομολογιακό προηγούμενο στη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως και του Bundesgerichtshof (Ανωτάτου Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου, Γερμανία), οπότε τα ζητήματα αυτά μπορούν να αποσαφηνισθούν από τα δικαστήρια ουσίας [βλ., παραδείγματος χάριν, Δικαστήριο, απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2019, Rust-Hackner, C-355/18 έως C-357/18 και C-479/18, EU:C:2019:1123· βλ., περαιτέρω, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Bobek στην υπόθεση A κ.λπ. (Συμβάσεις ασφάλισεως «unit-linked»), C-143/20 και C-213/20, EU:C:2021:687, και Δικαστήριο, απόφαση της 24ης Φεβρουαρίου 2022 στην ίδια υπόθεση, EU:C:2022:118].

1. Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

Το λεγόμενο «σύστημα της παράδοσης του ασφαλιστηρίου συμβολαίου» θεωρείτο, στη Γερμανία, σύννομο, από το 1994 έως το τέλος του 2007, σύμφωνα με τον τότε ισχύοντα VVG. Ήταν η επιλεγείσα πρακτική σύμφωνη με το δίκαιο της Ένωσης; Γεννάται, σε περίπτωση αρνητικής απαντήσεως, εξ αυτού και μόνον του λόγου δικαίωμα εναντίωσης του καταναλωτή, ήτοι αξίωση πλήρους

ματαίωσης της σύναψης της σύμβασης; Θα μπορούσε το εν λόγω δικαίωμα ενός καταναλωτή να αποδυναμωθεί κατ' εφαρμογήν της αρχής της καλής πίστης; Όλα τα ανωτέρω ερωτήματα και στοιχεία είναι κρίσιμα για την έκβαση της δίκης στην υπό κρίση υπόθεση. Σε περίπτωση που θεωρηθεί ότι, λόγω της ασυμβατότητας του συστήματος της παράδοσης του ασφαλιστηρίου συμβολαίου με το δίκαιο της Ένωσης, ο ενάγων έχει –απεριόριστο και μη αποδυναμωθέν– δικαίωμα εναντίωσης, η αγωγή του θα πρέπει να γίνει δεκτή επί της ουσίας. Ειδικότερα:

Βάσει του άρθρου 5α του προϊσχύσαντος VVG, η σύναψη ασφαλιστικών συμβάσεων με καταναλωτές με βάση το σύστημα της παράδοσης του ασφαλιστηρίου συμβολαίου ήταν νόμιμη (βλ., συναφώς, προτάσεις της γενικής εισαγγελέα E. Sharpston στην υπόθεση Endress, C-209/12, EU:C:2013:472, σημείο 28). Στο πλαίσιο του συστήματος αυτού, ο πελάτης υπέβαλλε αρχικώς αίτηση ασφαλιστικής κάλυψης και ο ασφαλιστής αποδεχόταν την αίτηση αυτή παραδίδοντας το ασφαλιστήριο. Ο πελάτης λάμβανε τις υποχρεωτικές πληροφορίες για τον καταναλωτή, κατά κανόνα, μόνο μαζί με το ασφαλιστήριο, ήτοι όχι ήδη κατά την υποβολή της αίτησης. Ωστόσο, ο λήπτης της ασφάλισης είχε δικαίωμα εναντίωσης εντός δεκατεσσάρων ημερών στην περίπτωση των ασφαλειών ζωής, η προθεσμία εναντίωσης ήταν τριάντα ημέρες. Η προθεσμία αυτή άρχιζε αφού παραλάβει ο λήπτης της ασφάλισης τα συμβατικά έγγραφα στο σύνολό τους και εφόσον ενημερωνόταν, κατά την παράδοσή του ασφαλιστηρίου, γραπτώς και «με ευδιάκριτα στοιχεία», σχετικά με το δικαίωμα εναντίωσης, την έναρξη της σχετικής προθεσμίας και τη διάρκειά της. Κατά παρέκκλιση, το δικαίωμα εναντίωσης έληγε, βάσει του άρθρου 5α, παράγραφος 2, τέταρτη περίοδος, του προϊσχύσαντος VVG, ένα έτος μετά την καταβολή του πρώτου ασφαλιστρού.

Με μια θεμελιώδη απόφαση του 2014, το Bundesgerichtshof (Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο) έκρινε ότι η συμφωνία του συστήματος αυτού με το δίκαιο της Ένωσης αποτελούσε αποσαφηνισμένο νομικό ζήτημα (*acte clair*) (BGH, απόφαση της 16ης Ιουλίου 2014 – IV ZR 73/13, σκέψεις 16 επ.). Ωστόσο, τόσο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή όσο και η γενική εισαγγελέα E. Sharpston εξέφρασαν σοβαρές αμφιβολίες (βλ. προμνησθείσες προτάσεις της γενικής εισαγγελέα E. Sharpston στην υπόθεση Endress, σημεία 57 επ.). Το αιτούν δικαστήριο συζητεί τις αμφιβολίες αυτές για τους ακόλουθους λόγους.

Οι οδηγίες σχετικά με την ασφάλεια ζωής αποσκοπούν στην εξασφάλιση υψηλού επιπέδου και συγκρίσιμης ανά την Ευρώπη προστασίας των συμφερόντων των καταναλωτών, σύμφωνα με το βασικό περιεχόμενο των άρθρων 12 και 169 ΣΛΕΕ και του άρθρου 38 του Χάρτη. Το προβλεπόμενο από τις εν προκειμένω κρίσιμες οδηγίες –οδηγία 90/619/ΕΟΚ και οδηγία 92/96/ΕΟΚ– σύστημα προστασίας βασίζεται στην παραδοχή ότι ο καταναλωτής βρίσκεται σε ασθενέστερη και ασύμμετρη διαπραγματευτική θέση έναντι της ασφαλιστικής εταιρίας και ότι έχει χαμηλότερο επίπεδο πληροφόρησης. Μέσω ενός καταλόγου υποχρεώσεων πληροφόρησης και τυπικών απαιτήσεων επιδιώκεται να παρασχεθεί η δυνατότητα στον καταναλωτή να λαμβάνει ανεξάρτητες και ορθολογικές αποφάσεις, κατόπιν σύγκρισης, σχετικά με το «αν» και το «πώς» μιας ασφάλειας ζωής, και τούτο πριν

από τη σύναψη σύμβασης. Τα προεκτεθέντα τονίστηκαν από το Δικαστήριο στην προμνησθείσα απόφαση Α κ.λπ. (Συμβάσεις ασφαλίσεως «unit-linked») (σκέψεις 109 επ.). Ωστόσο, ο σκοπός της προβλεπόμενης στις ανωτέρω οδηγίες υποχρέωσης ενημέρωσης, η οποία αποβλέπει στη διασφάλιση διαφάνειας, δεν επιτυγχάνεται αν οι πληροφορίες παρέχονται μόνον αφού ο λήπτης της ασφάλισης υποβάλει την προσφορά του και, ως εκ τούτου, αφού έχει επιλέξει έναν συγκεκριμένο ασφαλιστή και μια συγκεκριμένη σύμβαση. Ο λήπτης της ασφάλισης δεν έχει τη δυνατότητα να συγκρίνει εκ των προτέρων πλείονες ασφαλίσεις και τις προσφορές τους. Επιπλέον, φέρει το «βάρος της εναντίωσης», καθόσον οφείλει να αναλάβει δράση εντός σύντομης προθεσμίας, προκειμένου να αποτρέψει τη σύναψη της σύμβασης. Υπό το πρίσμα των προεκτεθέντων, το σύστημα της παράδοσης του ασφαλιστηρίου συμβολαίου θίγει την αποτελεσματικότητα της προστασίας των καταναλωτών.

Μολονότι το Δικαστήριο είχε τη δυνατότητα να αποφανθεί επί ενός ειδικότερου ζητήματος που συνδέεται με το σύστημα της παράδοσης του ασφαλιστηρίου συμβολαίου, ήτοι επί της ασυμβατότητας με το δίκαιο της Ένωσης της ετήσιας προθεσμίας που προβλέπεται στο άρθρο 5α, παράγραφος 2, τέταρτη περίοδος, του προϊσχύσαντος VVG, εντούτοις δεν έχει αποφανθεί επί του συνόμου του γερμανικού συστήματος αυτού καθαυτού (Δικαστήριο, απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2013, Endress, C-209/12, EU:C:2013:864). Σε περίπτωση που το Δικαστήριο αποφανθεί ότι το σύστημα της παράδοσης του ασφαλιστηρίου συμβολαίου δεν συνάδει με το δίκαιο της Ένωσης, τίθεται το επίσης κρίσιμο για την έκβαση της διαφοράς ζήτημα αν εξ αυτού και μόνον του λόγου γεννάται δικαίωμα του καταναλωτή να εναντιωθεί και να ματαιώσει εξ ολοκλήρου τη σύναψη της σύμβασης. Υφίσταται, συνεπώς, το εν λόγω δικαίωμα ακόμη και αν η ενημέρωση σχετικά με το δικαίωμα εναντίωσης ήταν η προσήκουσα και οι πληροφορίες για τον καταναλωτή ήταν πλήρεις και ακριβείς;

Σε περίπτωση που το Δικαστήριο απαντήσει καταφατικά στο ερώτημα αυτό, θα πρέπει να εξετασθεί μια επιπλέον κεντρικής σημασίας άποψη της γερμανικής νομολογίας. Συγκεκριμένα, κατά πάγια νομολογία, το Bundesgerichtshof (Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο) εκτιμά ότι ο λήπτης της ασφάλισης που έλαβε, κατά την παράδοση του ασφαλιστηρίου, τους ασφαλιστικούς όρους, τις οφειλόμενες πληροφορίες για τον καταναλωτή και νομότυπη ενημέρωση σχετικά με το δικαίωμα εναντίωσης σύμφωνα με το άρθρο 5α του προϊσχύσαντος VVG δεν μπορεί καλόπιστα –λόγω αντιφατικής συμπεριφοράς– να επικαλεσθεί την ακυρότητα της ασφαλιστικής σύμβασης βάσει του δικαίου της Ένωσης μετά την πολυετή εκτέλεσή της (BGH, απόφαση της 20ής Μαΐου 2020 – IV ZR 234/19, DE:BGH:2020:200520UIVZR234.19.0, σκέψη 17, θεμελιώδης συναφώς η απόφαση του BGH της 16ης Ιουλίου 2014 – IV ZR 234/2020, σκέψεις 32 επ.). Κατά το Bundesgerichtshof (Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο), αρκεί, προδήλως, το ότι η συμπεριφορά του λήπτη της ασφάλισης είναι αντικειμενικά αντιφατική: Κατά τη σύναψη της σύμβασης, ο λήπτης της ασφάλισης αφήνει να παρέλθει η προθεσμία εναντίωσης που του έχει χορηγηθεί και γνωστοποιηθεί, και καταβάλλει κανονικά τα συμφωνημένα ασφάλιστρα. Ο λήπτης της ασφάλισης ενεργεί αντιφατικά προς την ανωτέρω συμπεριφορά, η οποία απέβλεπε στο δικό

του συμφέρον και διήρκεσε επί μακρόν, όταν, στη συνέχεια, ισχυρίζεται ότι ουδέποτε υπήρξε σύμβαση και ζητεί την επιστροφή των εισφορών του από την ασφαλιστική εταιρία, η οποία δικαιολογημένα πίστευε στην ύπαρξη της σύμβασης. Εν πάση περιπτώσει, για την προβολή της ένστασης της καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος δεν απαιτείται ούτε ανέντιμη πρόθεση ούτε υπαιτιότητα του λήπτη της ασφάλισης. Αρκεί η συμπεριφορά του δικαιούχου του δικαιώματος να έχει δημιουργήσει στον αντισυμβαλλόμενο ευδιάκριτη από τον ίδιο και άξια προστασίας εμπιστοσύνη σε μια συγκεκριμένη πραγματική ή νομική κατάσταση.

Ωστόσο, η εν λόγω στήριξη του Bundesgerichtshof [Ανωτάτου Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου] στη γενική αρχή της καλής πίστης, κατά το άρθρο 242 του BGB, φαίνεται να είναι προβληματική υπό το πρίσμα του –υποχρεωτικού και υπερισχύοντος– δικαίου της Ένωσης και της κρίσιμης νομολογίας του Δικαστηρίου του Λουξεμβούργου. Συγκεκριμένα, η ένσταση της καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος υπόκειται σε στενά όρια και χρήζει ειδικής αιτιολόγησης. Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, για να διαπιστωθεί η ύπαρξη καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος, πρέπει κατά κανόνα να συντρέχει και ένα υποκειμενικό στοιχείο (Δικαστήριο, απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2019, N Luxembourg 1 κ.λπ., C-115/16, EU:C:2019:134, σκέψεις 98 και 102· βλ., επίσης, BGH, αίτηση προδικαστικής αποφάσεως προς το Δικαστήριο της 29ης Μαρτίου 2022 – VI ZR 1352/20 και C-307/22, σκέψη 20). Συνεπώς, ο καταναλωτής πρέπει να γνωρίζει τα δικαιώματά του, αλλά τούτο δεν συνέβη στην προκειμένη περίπτωση. Για λόγους προστασίας των καταναλωτών, αποκλείεται ο περιορισμός των δικαιωμάτων των καταναλωτών (βλ. Δικαστήριο, απόφαση της 9ης Σεπτεμβρίου 2021, Volkswagen Bank κ.λπ., C-33/20, C-155/20 και C-187/20, EU:C:2021:736).

Υπέρ της ανωτέρω φιλικής προς τον καταναλωτή θέσης συνηγορεί και το άρθρο 38 του Χάρτη, το οποίο εν προκειμένω, αν μη τι άλλο, χρήζει συνεκτίμησης. Το άρθρο 38 του Χάρτη κατοχυρώνει την αρχή κατά την οποία οι πολιτικές της Ένωσης διασφαλίζουν υψηλό επίπεδο προστασίας του καταναλωτή. Από την αρχή αυτή απορρέει μια απαίτηση βέλτιστης δυνατής προστασίας. Ο Χάρτης –ως supreme law of the land και ως living instrument– έχει εν προκειμένω εφαρμογή, ήτοι δεσμεύει και υποχρεώνει την Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς και τα κράτη μέλη της (άρθρο 51, παράγραφος 1, του Χάρτη). Η δυνατότητα εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης –εν προκειμένω του καθοριζόμενου σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης ασφαλιστικού δικαίου– συνεπάγεται και απαιτεί τη δυνατότητα εφαρμογής των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται από τον Χάρτη (Δικαστήριο, απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, Åkerberg Fransson, C-617/10, EU:C:2013:105, σκέψη 21).

2. Επί του δεύτερου και του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος

Οσάκις γεννάται δικαίωμα εναντίωσης λόγω ανύπαρκτης ή ανακριβούς ενημέρωσης ή λόγω της έλλειψης απαιτούμενων βάσει του δικαίου της Ένωσης

πληροφοριών για τον καταναλωτή, οι ασφαλιστές και τα δικαστήρια στη Γερμανία στηρίζονται, σε πολυάριθμες περιπτώσεις, στις έννοιες της αποδυνάμωσης και της καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος, προκειμένου να απορρίψουν αίτηση ματαίωσης της σύναξης σύμβασης ή αξιώσεις αποζημίωσης [(παραλειπόμενα) (παραπομπή στη θεωρία)· βλ., επίσης, Verfassungsgerichtshof Rheinland-Pfalz (Συνταγματικό Δικαστήριο της Ρηνανίας-Παλατινάτου, Γερμανία), διάταξη της 22ας Ιουλίου 2022 – VGH B 70/21, DE:VERFGRP:2022:0722.VGH.B70.21.00].

Το Bundesgerichtshof (Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο) κρίνει την προβολή του δικαιώματος εναντίωσης ως απαράδεκτη, ακόμη και σε περίπτωση μη παροχής ενημέρωσης σχετικά με το δικαίωμα εναντίωσης, συνθέστερα όμως σε περίπτωση παροχής ανακριβούς ενημέρωσης, αν συντρέχουν ιδιαίτερα σοβαρές περιστάσεις στη συγκεκριμένη περίπτωση (βλ. BGH, διάταξη της 8ης Σεπτεμβρίου 2021, IV ZR 133/20, DE:BGH:2021:080921BIVZR133.20.0, σκέψη 17· βλ., επίσης, BGH, απόφαση της 10ης Φεβρουαρίου 2021, IV ZR 32/20, DE:BGH:2021:100221UIVZR32.20.0, σκέψεις 17 επ.). Το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση παροχής ελλιπών ή ανακριβών πληροφοριών για τον καταναλωτή. Τα δικαστήρια ουσίας δέχονται τη συνδρομή τέτοιας εξαιρετικής περίπτωσης με αρκετά μεγάλη ευκολία.

Κατά το Bundesgerichtshof (Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο), αρκεί και στην περίπτωση αυτή να είναι η συμπεριφορά του λήπτη της ασφάλισης αντικειμενικά αντιφατική. Η ανωτέρω νομολογία εγείρει τις προπαρατεθείσες αμφιβολίες. Ειδικότερα, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η τρέχουσα νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με την αποδυνάμωση και την καταχρηστική άσκηση δικαιώματος σε περίπτωση υπαναχώρησης από σύμβαση καταναλωτικού δανείου τυγχάνει εφαρμογής, ως προς τις βασικές θέσεις της, στο ασφαλιστικό δίκαιο (βλ., αναλυτικά, Δικαστήριο, προμνησθείσα απόφαση Volkswagen Bank κ.λπ.). Το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι δεν επιτρέπεται στον πιστωτικό φορέα να προβάλει ένσταση αποδυνάμωσης δικαιώματος προς αντίκρουση της εκ μέρους του καταναλωτή άσκησης του δικαιώματος υπαναχώρησης, σε περίπτωση που κάποια υποχρεωτική κατά την οικεία οδηγία πληροφορία δεν περιλαμβανόταν στη σύμβαση πίστωσης ούτε γνωστοποιήθηκε προσηκόντως εκ των υστέρων, ανεξαρτήτως του αν ο καταναλωτής αγνοούσε την ύπαρξη του δικαιώματός του υπαναχώρησης χωρίς να ευθύνεται για την άγνοιά του αυτή. Το ίδιο ισχύει και για την προβολή της ένστασης καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος. Δεν προκύπτει ότι συντρέχουν πειστικοί λόγοι για τους οποίους η νομολογία αυτή δεν θα έπρεπε να εφαρμοσθεί και στο ασφαλιστικό δίκαιο [βλ. Verfassungsgerichtshof Rheinland-Pfalz (Συνταγματικό Δικαστήριο της Ρηνανίας-Παλατινάτου), διάταξη της 22ας Ιουλίου 2022 – VGH B 70/21, DE:VERFGRP:2022:0722.VGH.B70.21.00, σκέψη 75].

3. Επί του τέταρτου προδικαστικού ερωτήματος

Περαιτέρω, τίθεται το ζήτημα αν και σε ποιον βαθμό οι εθνικοί κανόνες ή η νομολογία («law in books» και «law in action») μπορούν να εμποδίσουν ή να ματαιώσουν την άσκηση και την επιβολή του σεβασμού των δικαιωμάτων του λήπτη της ασφάλισης ή αν ο λήπτης της ασφάλισης δύναται να ζητήσει από τον ασφαλιστή, στο πλαίσιο της επιβολής του σεβασμού των δικαιωμάτων του, να του παράσχει πληροφορίες ή άλλες διευκολύνσεις.

Κατ' αρχάς, πρέπει να διευκρινισθεί σε ποιον βαθμό φέρει ο καταναλωτής το βάρος επικλήσεως και αποδείξεως, προκειμένου να επιτύχει διά της δικαστικής οδού την ικανοποίηση της νόμιμης αξίωσής του για ματαίωση ανενεργούς ασφαλιστικής σύμβασης. Δύναται ο καταναλωτής ενδεχομένως να ζητήσει πληροφορίες από τον ασφαλιστή όσον αφορά τα ωφελήματα που η ασφαλιστική εταιρία έχει πράγματι αντλήσει από τα καταβληθέντα ασφάλιστρα;

Στον τομέα της ασφάλειας ζωής, δεν υπήρξε πλήρης εναρμόνιση. Επομένως, εναπόκειται στα κράτη μέλη να καθορίσουν την έκταση και τα όρια των δικαιωμάτων του λήπτη της ασφάλισης μετά από έγκυρη εναντίωση. Συναφώς, οφείλουν να τηρούν τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας. Στο γερμανικό δίκαιο, ο λήπτης της ασφάλισης έχει δικαίωμα στην απόδοση των καταβληθέντων ασφαλιστρών, αφαιρουμένου ενός μικρού ποσοστού συμμετοχής στον κίνδυνο, καθώς και δικαίωμα στην απόδοση των ωφελημάτων. Ως εκ τούτου, ο ασφαλιστής ο οποίος διαχειριζόταν τα χρήματα του λήπτη της ασφάλισης οφείλει να αποδώσει τα κέρδη. Τούτο είναι επιτρεπτό βάσει του δικαίου της Ένωσης, αντιθέτως προς την περίπτωση της υπαναχώρησης από συμβάσεις δανείου, ως προς την οποία δεν προβλέπεται, στο πλαίσιο της πλήρους εναρμόνισης, απόδοση των ωφελημάτων (βλ., ως προς την περίπτωση αυτή, Δικαστήριο, απόφαση της 4ης Ιουνίου 2020, Leonhard, C-301/18, EU:C:2020:427).

Είναι απαραίτητο να επιτυγχάνεται δίκαιη και εύλογη ισορροπία μεταξύ των εννόμων συμφερόντων των ληπτών της ασφάλισης, των συμφερόντων της ασφαλιστικής κοινότητας και των εννόμων συμφερόντων των ασφαλιστών, καθώς και του κλάδου των ασφαλίσεων. Πρέπει να εξακριβωθεί κατά πόσον τούτο έχει επιτευχθεί στη Γερμανία όσον αφορά την απόδοση των ωφελημάτων. Κατά πάγια νομολογία του Bundesgerichtshof (Ανωτάτου Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου, Γερμανία), ο λήπτης της ασφάλισης φέρει το βάρος επικλήσεως και αποδείξεως, όταν ζητεί να του αποδοθούν τα ωφελήματα που αποκόμισε πράγματι από τις εισφορές του η ασφαλιστική εταιρία. Συναφώς, ο λήπτης της ασφάλισης οφείλει να επικαλεσθεί βασίμως και, εάν χρειασθεί, να αποδείξει την ύπαρξη και το ύψος των ωφελημάτων που πράγματι αντλήθηκαν. Στο πλαίσιο αυτό, καλείται να αναφερθεί στη συγκεκριμένη κατάσταση των κερδών του εναγόμενου ασφαλιστή (συνοπτικά BGH, απόφαση της 29ης Απριλίου 2020 - IV ZR 5/19, DE:BGH:2020:290420UIVZR5.19.0, σκέψη 16). Το Bundesgerichtshof (Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο) έχει απορρίψει κατ' επανάληψη διάφορους τρόπους υπολογισμού, καθώς και μεθόδους τις οποίες χρησιμοποιούσαν

ενάγοντες καταναλωτές οι οποίοι ζητούσαν αυτοτελή υπολογισμό των αποδοτέων ωφελημάτων.

Οι κανόνες που έχουν καθορισθεί στη γερμανική νομολογία απαιτούν από τον λήπτη της ασφάλισης εκτενή έρευνα και σφαιρική παράθεση των πραγματικών περιστατικών. Συγκεκριμένα, ο καταναλωτής οφείλει να υπολογίσει, βάσει των ενημερωτικών σημειωμάτων του ασφαλιστή ή βάσει δημοσίως προσβάσιμων πηγών, καθώς και βάσει των δημοσιευμένων οικονομικών καταστάσεων του ασφαλιστή, την κατάσταση των κερδών του και, παραδείγματος χάριν, τα κεφαλαιακά κέρδη του και την «performance» ενός κεφαλαίου, και να στηρίζει την αγωγή του επί των στοιχείων αυτών (βλ. BGH, απόφαση της 11ης Νοεμβρίου 2015 – IV ZR 513/14, σκέψη 50). Τούτο προδήλως υπερβαίνει κατά πολύ τις δυνατότητες των ληπτών της ασφάλισης. Μπορεί ευλόγως να υποθεθεί ότι για τον λόγο αυτόν αποθαρρύνονται από την άσκηση των δικαιωμάτων τους. Ως εκ τούτου, εγείρονται σημαντικές αμφιβολίες ως προς τη συμβατότητα της εν λόγω νομικής πρακτικής με την αρχή της αποτελεσματικότητας (βλ., σχετικά με το βάρος αποδείξεως όσον αφορά τις καταχρηστικές ρήτρες, Δικαστήριο, απόφαση της 10ης Ιουνίου 2021, BNP Paribas Personal Finance, C-776/19 έως C-782/19, EU:C:2021:470). Αν ο λήπτης της ασφάλισης φέρει το βάρος επικλήσεως και αποδείξεως σχετικά με τα ωφελήματα, είναι πιθανό να δυσχεραίνεται υπερβολικά η άσκηση των δικαιωμάτων που παρέχονται στον λήπτη της ασφάλισης από τις οδηγίες για την προστασία των καταναλωτών, ιδίως στον τομέα της ασφάλειας ζωής. Σε περίπτωση κατά την οποία ο καταναλωτής ή γενικότερα ο φορέας δικαιώματος αντλούμενου από το δίκαιο της Ένωσης δεν είναι σε θέση να παράσχει αποδεικτικά στοιχεία, επειδή δεν έχει –ή δυσκολεύεται να αποκτήσει– πρόσβαση στις κρίσιμες πληροφορίες, η αρχή της αποτελεσματικότητας στο πλαίσιο του δικαίου της Ένωσης συνεπάγεται, εν πάση περιπτώσει, ελάφρυνση του βάρους απόδειξης, η οποία μπορεί να εκτείνεται μέχρι και σε αντιστροφή του (βλ., επίσης, Δικαστήριο, απόφαση της 4ης Ιουνίου 2015, Faber, C-497/13, EU:C:2015:357). Οι κλασικοί μηχανισμοί του αστικού δικονομικού δικαίου, οι οποίοι βασίζονται στην τυπική ισότητα των διαδίκων και στην αρχή *actori incumbit probatio*, αποδεικνύονται εν προκειμένω ανεπαρκείς για την αποτελεσματική και επιτυχή επιβολή του σεβασμού των δικαιωμάτων του καταναλωτή. Τέλος, δεν πρέπει να παραγνωρισθεί ότι με την εναντίωση ο καταναλωτής ασκεί ένα δικαίωμα το οποίο προϋποθέτει αθέτηση συμβατικής υποχρέωσης εκ μέρους του ασφαλιστή με τον οποίο συναλλάχθηκε. Ως εκ τούτου, η κατανομή του βάρους επικλήσεως και αποδείξεως θα μπορούσε επίσης να έχει κυρωτικό χαρακτήρα.

Εάν ο καταναλωτής φέρει παρά ταύτα το βάρος επικλήσεως και αποδείξεως, δύναται, στην περίπτωση αυτή, να ζητήσει από τον ασφαλιστή –ως αντιστάθμισμα– να του παράσχει πληροφορίες ή άλλες διευκολύνσεις; Κατά γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης, τα αποδεικτικά στοιχεία –υπό την έννοια της «disclosure»– πρέπει να γνωστοποιούνται από τον αντίδικο. Τούτο ισχύει, για παράδειγμα, στο δίκαιο περί συμπράξεων ή στο δίκαιο της διανοητικής ιδιοκτησίας [βλ. επίσης άρθρο 18 της οδηγίας (ΕΕ) 2020/1828 σχετικά με τις αντιπροσωπευτικές αγωγές για την προστασία των συλλογικών συμφερόντων των

καταναλωτών]. Δικαίωμα του λήπτη της ασφάλισης να ζητήσει πληροφορίες από τον ασφαλιστή θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι απορρέει από το άρθρο 31, παράγραφος 1, και από το παράρτημα της τρίτης οδηγίας σχετικά με την ασφάλεια ζωής. Η γενική εισαγγελέας E. Sharpston έχει εκφράσει την άποψη ότι, σε περίπτωση ασφάλειας ζωής που συνδέεται με επενδυτικά κεφάλαια, το ύψος της οποίας εξαρτάται από τη χρησιμοποίηση των ασφαλιστρών από τον ασφαλιστή, ο ασφαλιστής υποχρεούται να γνωστοποιήσει στον λήπτη της ασφάλισης πριν από τη σύναψη της σύμβασης –σε περίπτωση τροποποίησης της σύμβασης, ακόμη και κατά τη διάρκειά της–, προκειμένου ο λήπτης της ασφάλισης να διευκολυνθεί κατά τη λήψη απόφασης, για ποιους σκοπούς θα χρησιμοποιηθούν τα ασφαλιστρά του, με αναφορά σε απόλυτα ποσά ή ποσοστά. Ο λήπτης της ασφάλισης θα πρέπει τουλάχιστον να ενημερωθεί ως προς τα εφαρμοστέα κριτήρια (προτάσεις της γενικής εισαγγελέας E. Sharpston στην υπόθεση *Nationale-Nederlanden Levensverzekering Mij*, C-51/13, EU:C:2014:1921). Εφόσον ο ασφαλιστής υποχρεούται, ήδη πριν τη σύναψη της σύμβασης –στο μέτρο του δυνατού– να παρέχει πληροφορίες σχετικά με τη συγκεκριμένη χρησιμοποίηση των καταβλητέων ασφαλιστρών, με αναφορά σε απόλυτα ποσά ή ποσοστά, θα μπορούσε να υποχρεούται πολλώ δε μάλλον και μετά τη σύναψη της σύμβασης, εφόσον αντλήθηκαν πράγματι ωφελήματα από το εν λόγω ποσό ασφαλιστρών, να παρέχει πληροφορίες σχετικά με τη συγκεκριμένη χρησιμοποίηση των ασφαλιστρών, προκειμένου να καταστεί δυνατή η εξ ολοκλήρου ματαίωση της ασφαλιστικής σύμβασης.

Δ. Διαδικαστικές ιδιαιτερότητες

[παραλειπόμενα] [αδυναμία επίτευξης συμβιβασμού]

Το αίτημα της εναγομένης να μην υποβάλει το μονομελές δικαστήριο αίτηση προδικαστικής απόφασης στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά να παραπεμφθεί η διαφορά στο πολιτικό τμήμα, προκειμένου αυτό να αποφασίσει αν θα επιληφθεί της υπόθεσης, δεν μπορούσε να γίνει δεκτό, καθώς τούτο θα καθιστούσε υπερβολικά δυσχερή, αν όχι αδύνατη, την παραπομπή δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ. Η Αντιπρόεδρος του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης διευκρίνισε πρόσφατα, σε μια σφαιρική αποτίμηση της νομολογίας του εν λόγω δικαστηρίου, ότι η αρμοδιότητα οποιουδήποτε εθνικού δικαστηρίου να υποβάλει αίτηση προδικαστικής απόφασης στο Δικαστήριο δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ ουδόλως μπορεί να περιορισθεί, ούτε από τους διαδίκους της κύριας δίκης, ούτε από το εθνικό δίκαιο, ούτε από τη φύση της υπόθεσης της κύριας δίκης, ούτε από τα ανώτερα ή ακόμη και τα συνταγματικά δικαστήρια, καθώς και ούτε από το ίδιο το ευρωπαϊκό δίκαιο [Rosario Silva de Lapuerta, σε: Lenaerts κ.λπ. (επιμ.): *Building the European Union: The Jurist's View of the Union's Evolution*, 2021, σ. 215 επ.: βλ., για παράδειγμα, Δικαστήριο (τμήμα μείζονος συνθέσεως), απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2021, *Euro Box Promotion* κ.λπ., C-357/19, EU:C:2021:1034]. Συνεπώς, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το μονομελές δικαστήριο δεν υπέχει υποχρέωση να παραπέμψει την υπόθεση στο πολιτικό τμήμα [βλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα A. Ράντου στην υπόθεση

Mercedes-Benz Group (Ευθύνη των κατασκευαστών οχημάτων με συστήματα αναστολής), C-100/21, EU:C:2022:420, σημεία 75 επ.: βλ. Δικαστήριο (τμήμα μείζονος συνθέσεως), απόφαση της 5ης Απριλίου 2016, PFE, C-689/13, EU:C:2016:199, σκέψεις 32 επ.].

Τέλος, επισημαίνεται ότι το μονομελές δικαστήριο έχει υποβάλει τις παρεμφερείς αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως της 30ής Δεκεμβρίου 2021 (8 O 1519/20 και C-2/22) και της 13ης Ιανουαρίου 2022 (8 O 1463/20 και C-41/22), με τη διευκρίνιση ότι η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως της 30ής Δεκεμβρίου 2021, εν τω μεταξύ, ανακλήθηκε.

Δρ. Borowsky

Πρωτοδίκης

ΕΓΓΡΑΦΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ